

Микола Цмоканич

Людей, які вирішили цілковито посвятити себе Богові, називають монахами або ченцями. У нашій українській культурі монашество, богопосвячене життя не є чимось невідомим, малознаним, закритим від нас. Зазвичай пересічна особа, а тим паче християнин, знає, що монахи моляться, виконують певні обов'язки, працюють, допомагають нужденним, служать Богу й людям. Проте, напевно, небагато людей знає, як саме утворилося й розвивалося християнське монашество.

Насамперед слід зазначити, що монаший спосіб життя не є виключно християнським феноменом, і він був відомим ще перед народженням Ісуса Христа. Наприклад, у Святому Письмі читаємо про Івана Хрестителя, який жив аскетичним життям: носив одягу з волосу верблюда та харчувався саранчею та медом (Мт 3:4). Науковці повідомляють нам про спільноту есеїв, уклад життя яких чимось нагадував монаший.

Християнське ж монашество почало формуватися одразу після проповіді апостолів у цілому світі. Найперші згадки про людей, які хотіли цілковито посвятити себе Богові, датуються вже кінцем першого століття. У давній літературі читаємо про так званих «дівственників» та «вдів». Твори апостольських учнів розповідають про людей, які хотіли стримуватися від розпусти, зберігати цнотливість, не вступати у подружжя і не створювати сім'ю. Наприклад, святі Ігнатій Антіохійський та Климент Римський у своїх листах і посланнях згадують про чоловіків і жінок, які своїм життям у всьому хотіли наслідувати Христа, тому й стримувалися від подружжя, земних насолод та розпусти. Згадки про таких людей можна знайти не лише в листах та хронологіях ранніх століть, а й у творах Святих Отців III-IV століть.

Спершу вдови та дівственники не покидали міста чи селища, а залишалися жити коло своїх батьків, родичів, ведучи стримане та аскетичне життя. Крім цього, вони часто

збиралися в групи, які нагадують братства, де молилися та спілкувалися. Святі Отці, як, наприклад, Амброзій Медіоланський, уклали правила для таких спільнот. Згодом випрацювалися детальніші приписи, як жити в таких братствах: їх учасники почали носити чорну туніку, яку посвячував і вручав єпископ; дотримувалися чіткого розпорядку; молилися в певні години дня й серед ночі; добровільно накладали на себе різні молитовні та побутові обов'язки. Також аскети постили, їли лише раз на день, і то лише хліб і овочі, а своє майно чи кошти, які мали до посвячення себе Богу чи згодом здобули своєю працею, роздавали бідним, сиротам та старшим людям.

Вдови й дівственики часто жили разом у спільних домівках, де обов'язки були чітко розподілені. Чоловіки, тобто дівственики, виконували важку працю по господарству та захищали дів від грабіжників, а вдови займалися хатньою роботою. Попри спільне проживання в одному домі богопосвячені чоловіки й жінки поводитися як брати та сестри, дотримуючись чеснотливого, стриманого та ціломудреного життя. Згодом чоловіки й жінки стали проживати окремо.

Не всі богопосвячені особи жили спільнотно чи в містах. Багато з них наважувалося на більший подвиг, вирушаючи в пустелю, щоб там бути поза щоденною суєтою, наодинці з Богом. На це впливало не лише бажання стримуватися від земних спокус, а й сумні події в історії Церкви, наприклад – «переслідування». Із перших століть по народженні Христа християни були переслідувані. У I-III ст. в Римській імперії влада організувала десять великих переслідувань Христових послідовників. Особливо жорстокими були імператори Нерон, Домініціан, Діоклетіан, за правління яких християн віддавали на смерть диким звірам, привселюдно вбивали, спалювали, розпинали, кидали в киплячу олію та жорстоко катували. Для уникнення смерті й тортур християни тікали в пустелю, де починали вести монаше життя. Одним із перших таких подвижників був св. Павло Тиверський. Він утік у тиверську пустиню під час переслідування за імператора Декія і там залишився до кінця свого життя.

Водночас було багато християн, які залишалися в пустелі, навіть коли не було переслідувань, можна було зберігати свою віру привселюдно, без загрози для власного життя чи життя своїх близьких. Одним із перших таких монахів став Антоній Великий приблизно у 270 році в Єгипті. Від продав усе своє майно й пішов у пустелю. Люди часто ходили до нього на науку, а дехто хотів біля нього й залишитися. Тому святий Антоній написав правила для тих, що захотіли жити відлюдно. Таких подвижників-самітників називають анахоретами. У будні вони зазвичай розходилися в різні частини пустелі, а в суботу, неділю й великі свята збиралися разом на спільну молитву. Оскільки Антоній Великий був першим монахом-самітником, приклад якого був широко наслідуваним, його називають батьком усього монашества: у IV столітті серед монахів-анакоретів було близько 6 тис. його учнів!

У 313 році за правління імператора Костянтина вийшов Медіоланський едикт, який дозволив християнам сповідувати свою віру. Це не зупинило покликань до монашого життя в пустелі. Багато християн шукало строгіших умов життя, ніж вони могли знайти у світі, а тому покидали населені пункти, щоб уникнути того, що ми сьогодні назвали б секуляризацією, тобто «зісвітченням» церковного життя.

Оскільки не всі могли дотримуватися важких умов і правил самітницького аскетичного життя, святий Пахомій Великий запропонував бути монахами в спільноті й жити в спільних будинках. Він вважав, що й таким чином вони зможуть послужити не тільки Богу, але й ближнім. Тому в 328 збудував кілька будинків, «монаших гутожитків», а в центрі між ними поставив церкву. До Пахомія йшло так багато учнів, що він заснував ще дев'ять чоловічих і два жіночі монастирі. Ці ченці займалися сільськогосподарською діяльністю, різними ремеслами, плетінням кошків та садівництвом. Таких монахів називали «кіновітами», бо вони, на відміну від анахоретів, жили в спільноті.

Таким чином вже в перші чотири століття виникли два основні типи християнського монашества – кіновітський, тобто спільнотний, і анахоретський, тобто самітницький. Звісно, згодом багато подвижників творило свої власні устава, тобто правила монашого життя, будували нові монастирі, по-різному бачили чернечу місію в житті. Раннє ж християнство слід вважати колискою монашества, а одночасно й фундаментом, на якому в майбутньому постала різноманітність чернечих традицій, специфіка й різновиди богопосвяченого життя. Багато чого змінилося з часів заснування перших монастирів, але попри це можна з упевненістю зробити висновок, що навіть через дві тисячі років одне точно залишилося повністю незмінним: у центрі погляду кожного монаха й досі стоять дві заповіді любові: "Люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом, і з цілої сили своєї!" і "Люби свого ближнього, як самого себе!" (пор. Мр 12,30-31).

Микола ЦМОКАНИЧ, Історія зародження монашества // СЛОВО №1 (85),
березень-травень 2021